

EVROPSKI DNEVI JUDOVSKE KULTURE

JUDOVSKA
POPOTOVANJA

NARODNA
KNJIŽNICA
IZRAELA

JUDOVSKA POPOTOVANJA

RAZSTAVA

aepj

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

SINAGOGA
CENTER JUDOVSKE KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

הספרייה הלאומית
المكتبة الوطنية الإسرائيلية
The National Library of Israel

Potovanje iz enega kraja v drugega - najsi je fizično, duhovno ali čustveno - popelje ljudi na pot do sprememb.

Judovska odisejada se ni začela s korakom, ampak s spoznanjem, da obstaja samo en neskončni Duh. Okrog leta 1730 pr. n. št. je to božansko bitje reklo Abram, ki se je že iztrgal iz svojega rojstnega kraja Ur Kaldejcev, naj gre »v deželo, ki ti jo bom pokazal«.

Ta dežela je bila Kanaan. Abram je postal *Abraham*, Judje, kristjani in muslimani pa so vsi »Abrahamovi otroci«.

Abrahamu obljubljeni Kanaan je postal Izrael. Na nekem drugem potovanju se je Abrahamov vnuk *Jakob* preimenoval v Izraela.

V času lakote je Jakob odpotoval v Egipt. Tam so njegovi potomci postali sužnji. V 13. stoletju pr. n. št. je *Mojzes* vodil njihov izhod iz Egipta nazaj proti obljubljeni deželi.

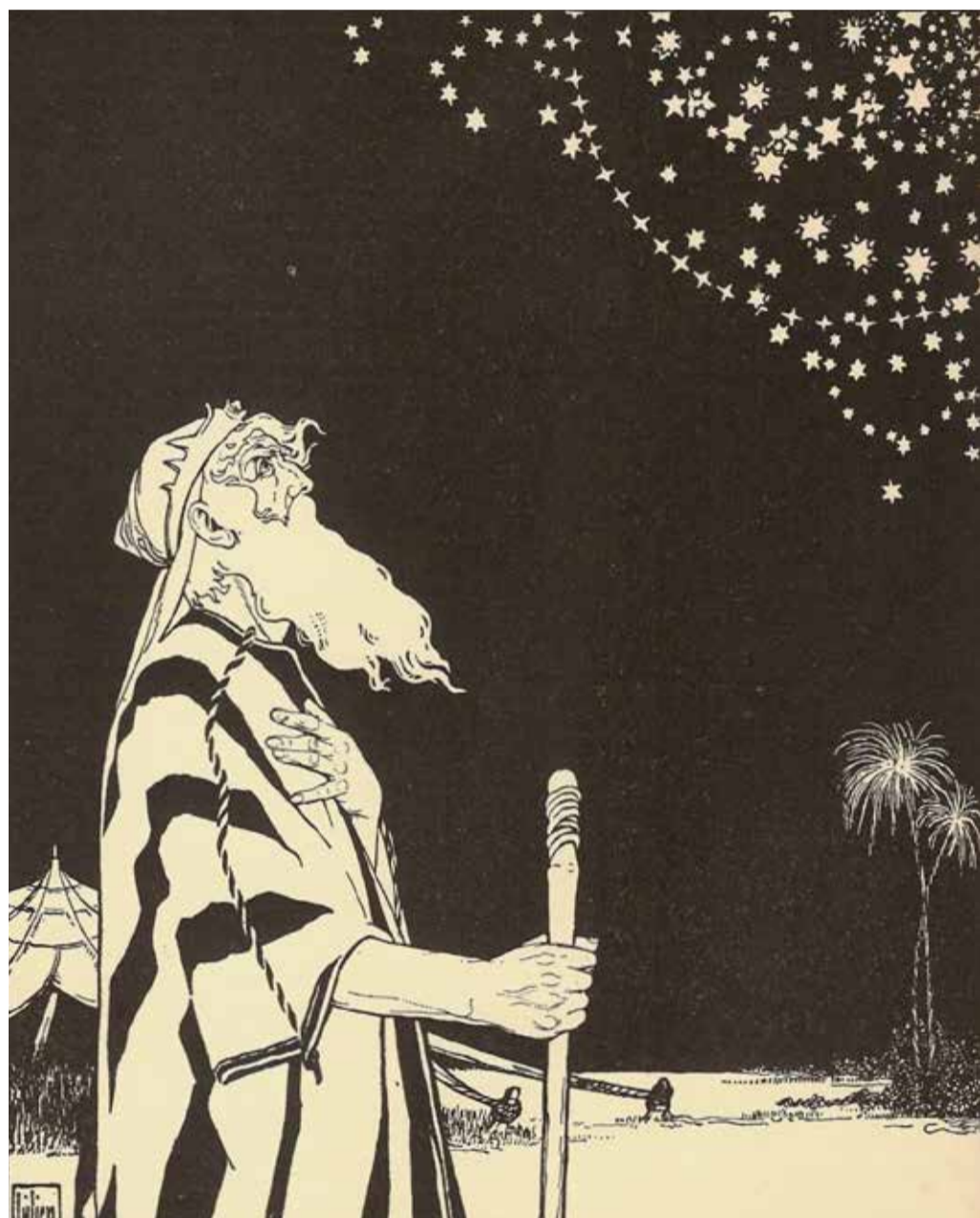
Na *gori Sinaj* jim je Bog dal *Toro* z desetimi zapovedmi, obredi in postavami: *šabat* naj bi bil dan brez dela, s *pesahom* bi častili izhod iz Egipta. Načrt za življenje je zapovedal dobroteljnost, gostoljubnost in spoštovanje tujcev. A prihod je ustvaril izzive. Bi se plemensko ljudstvo lahko združilo kulturno in politično? Bi lahko na politeističnem Bližnjem vzhodu ohranilo svojo vero v enega Boga?

Zaradi geostrateških okoliščin in svojih lastnih uničujočih odločitev so bili Judje prisiljeni oditi v izgnanstvo, se vrniti in se ponovno razseliti. Po 2000 letih pa jim je uspela neverjetna in izjemna ponovna vrnitev domov.

Na tej poti so Judje vedno, kadar je bilo to mogoče, izgnanstvo spremenili v cvetočo *diasporo*. Obudili so zapovedi, ki so jih prejeli na Sinaju. Romanja so jih spomnila na izgubljeno, a so tudi ponovno okrepila njihova prizadevanja. Sestavljali so tako poetične kot tudi praktične molitve. Vsak njihov pobeg je bil strahoten, a ko so našli varno zatočišče, je bil obenem tudi tolažba.

Judom je njihova odisejada ponudila priložnosti za novo opredelitev o tem, kdo so, kaj se bodo naučili in kaj bodo delili ter kam so namenjeni.

Ephraim Moses Lilien, Abraham opazuje zvezde, 1908.

ЕСОД
Дом еврейской культуры

Гранатик

Музыкальное путешествие по истории Песаха
под аккомпанемент
вибрафона и скрипки

forte-piano
Песах
20 апреля
12:00

При участии Алексея Чижика -
вибрафониста, основателя
"Чижик-джаз-квартета"

mama's
life.
spb

VASH-DOSUG.RU

KIDS
IN THE CITY

Билеты в кассах города, в ЕСОДе и на сайте www.esod.spb.ru
ул. Большая Разночинная, 25А, м. Чкаловская
309-23-00 www.granatik.ru

Povabilo na praznovanje pesaha v centru judovske skupnosti Yesod, Sankt Peterburg, Rusija.
Narodna knjižnica Izraela, Zbirka judovskega drobnega tiska iz Evrope.

Pripoved o odhodu iz Egipta, Amsterdam, 1695.
 Narodna knjižnica Izraela, R 2=35 V 3398.
 Ilustracije Abrahama B. Jacoba. Podoba na tej ilustraciji:
 Abraham sprejme tri anjele (1 Mz 18).

Ilustrirana pripoved o odhodu iz Egipta, Severna Italija, okoli 1450.
 Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 6130=34.

Isaac Joseph Berruyer, Zemljevid potovanj Izraelcev po puščavi od odhoda iz Egipta do prečkanja reke Jordan, Histoire du Peuple de Dieu, 2. del, Pariz, 1728.
Narodna knjižnica Izraela, Laor 89.

Λ

Zemljevid odseva arhetipsko judovsko potovanje, opisano v zgodbi Eksodus. V bistvu gre za potovanje, na katerem je narod nastal, obenem pa zagotavlja tudi njegovo preživetje.

Narod namreč to potovanje podoživlja vsako leto med pesahom. Je ena glavnih obrednih vezi, ki Jude združuje skozi čas in s potovanji, ki jih vodijo daleč drug od drugega.

Jude, ki so jih zavojevalci izgnali iz Izraela, si predstavljajte kot izgnance.

Nebukadnezar iz Babilona je osvojil Judejo, uničil *Salomonov tempelj* (586 pr. n. št.) in Jude izgnal v Babilonijo in še dlje.

Perzijski kralj *Kir* je Judom nato dovolil, da se vrnejo v Sion (538 pr. n. št.) in obnovijo svoj tempelj.

Mnogi so lahko izbirali, zato so prostovoljno ostali tam, kjer so bili. Kadar se

judovske skupnosti po svoji volji pojavijo zunaj Izraela ali tam ostanejo, je to diaspora in ne izgnanstvo.

Skupnosti v diaspori so cvetele, ko so se babilonska, perzijska, grška helenistična in rimska civilizacija razširile na Bližnji vzhod. Politeistična družba je bila (v glavnem) strpna do judovskega monoteizma. V Aleksandriji je *Filon* zagovarjal judaizem pri svojih grških helenističnih sosedih. Tora je bila prevedena v grščino.

Leta 70 n. št. so Rimljani zavzeli Jeruzalem, uničili *Drugi tempelj* in postavili temelje za izgnanstvo, ki je nato trajalo 2000 let.

Čeprav je judovstvo v deželi zakoreninjeno, se vedno znova na novo oblikuje vse od začetka babilonskega izgnanstva v času Nebukadnezarja. Kolektivni spomin se je ohranil v *Talmudu* (dokončan leta 500 n. št.), ki je spodbudil razpravo o Svetem pismu, najboljšem načinu življenja in o tem, kako zakone in obrede prilagoditi življenju zunaj Izraela.

Študij Talmuda je postal sestavni del judovskega popotovanja.

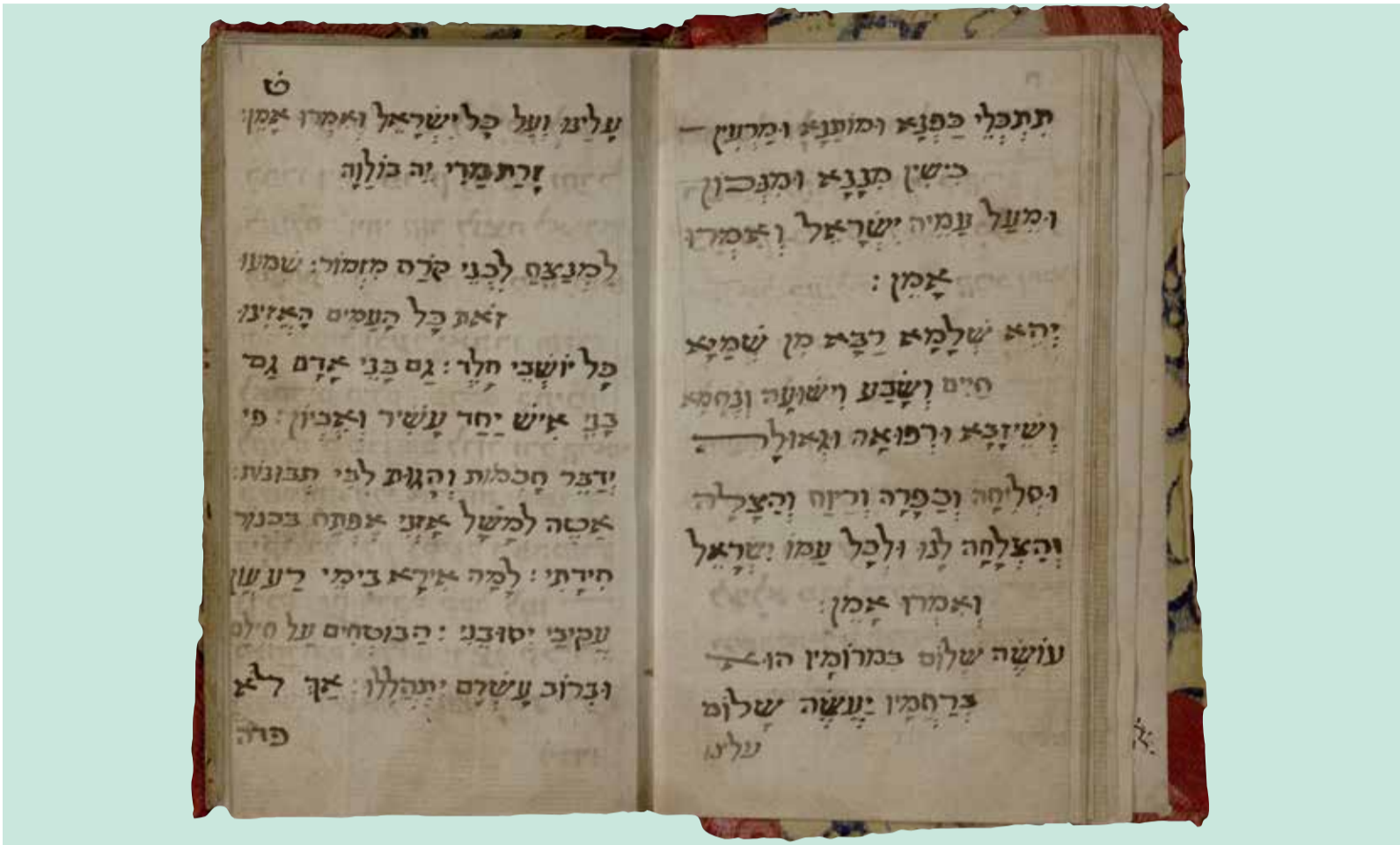
Cerkveni nauk o preziru do Judov je sprožil valove preganjanj in izgonov. Pod islamom, ki se je razširil leta 632 n. št., Judje niso bili enakopravni, a so imeli pravno zaščito, ki jim je krščanstvo ni priznavalo. V različnih obdobjih so Judje živeli v *getih* po Evropi in v *miletih* na Bližnjem vzhodu.

Življenje je bilo osredinjeno na družino, sinagogo, študijsko dvorano in obredno kopel.

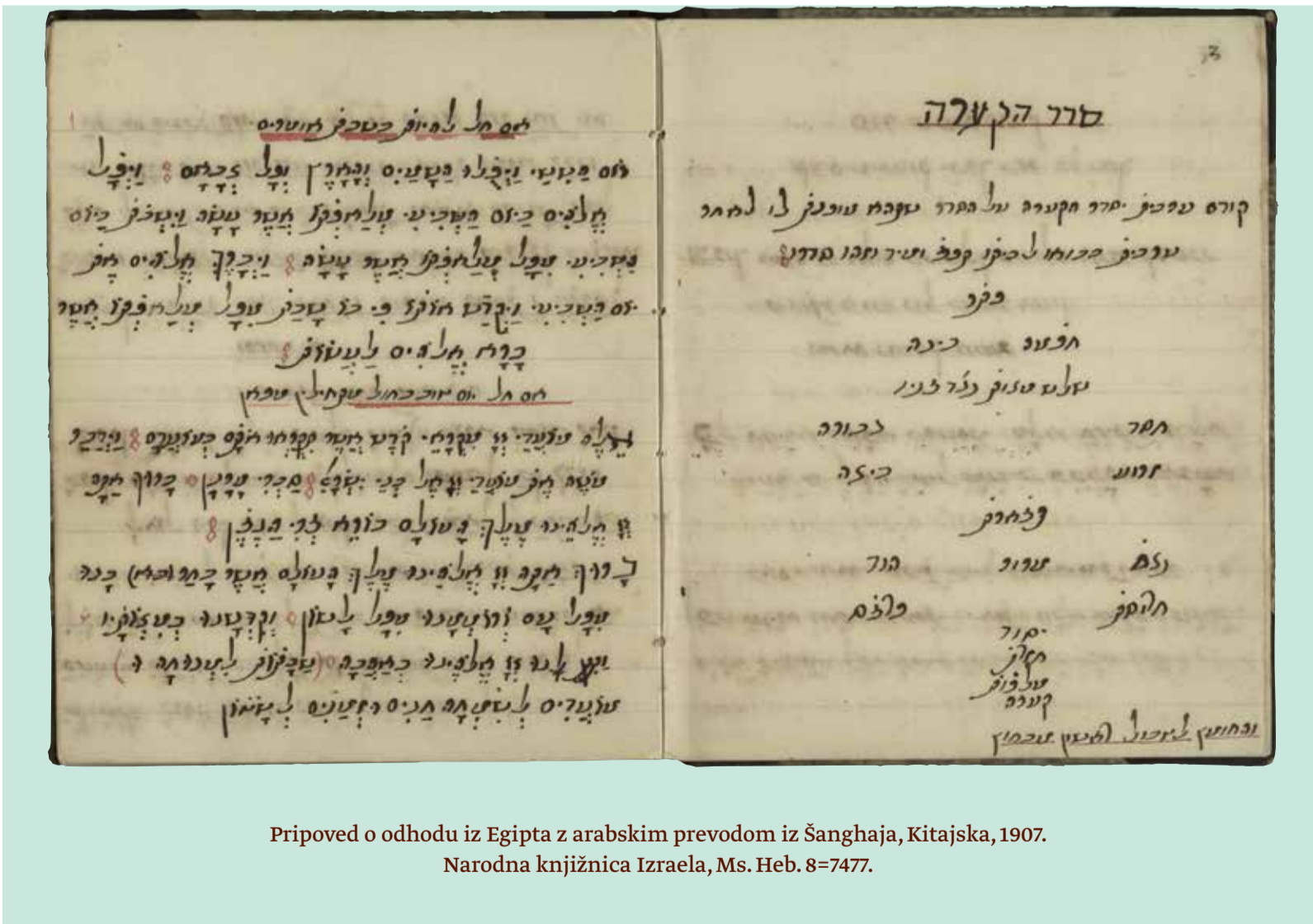
V izgnanstvu se je negoval raznolik mozaik judovstva - *Sefardi*, *Aškenazi*, *Perzijci* in *Jemeniti* -, kar se je odražalo v bogoslužju, oblačenju, hrani in jeziku. Medtem ko se je hebrejščina ohranjala v verskih obredih, so judovstvo obogatila tudi srečanja z drugimi civilizacijami, to pa je vodilo k razvoju judovskih jezikov, kot so *jidiš*, *ladino* in *judeoarabščina*.

Judom vsiljeno izgnanstvo se je končalo leta 1948 z ustanovitvijo Države Izrael in zagotovljenim varnim zatočiščem. Na srečo danes tudi v diaspori cveti veliko skupnosti.

Molitvena knjiga v judeourduju iz Panvela v Indiji, 1837.
Narodna knjižnica Izraela, JER NLI 9350=8.

Pripoved o odhodu iz Egipta z arabskim prevodom iz Šanghaja, Kitajska, 1907.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8=7477.

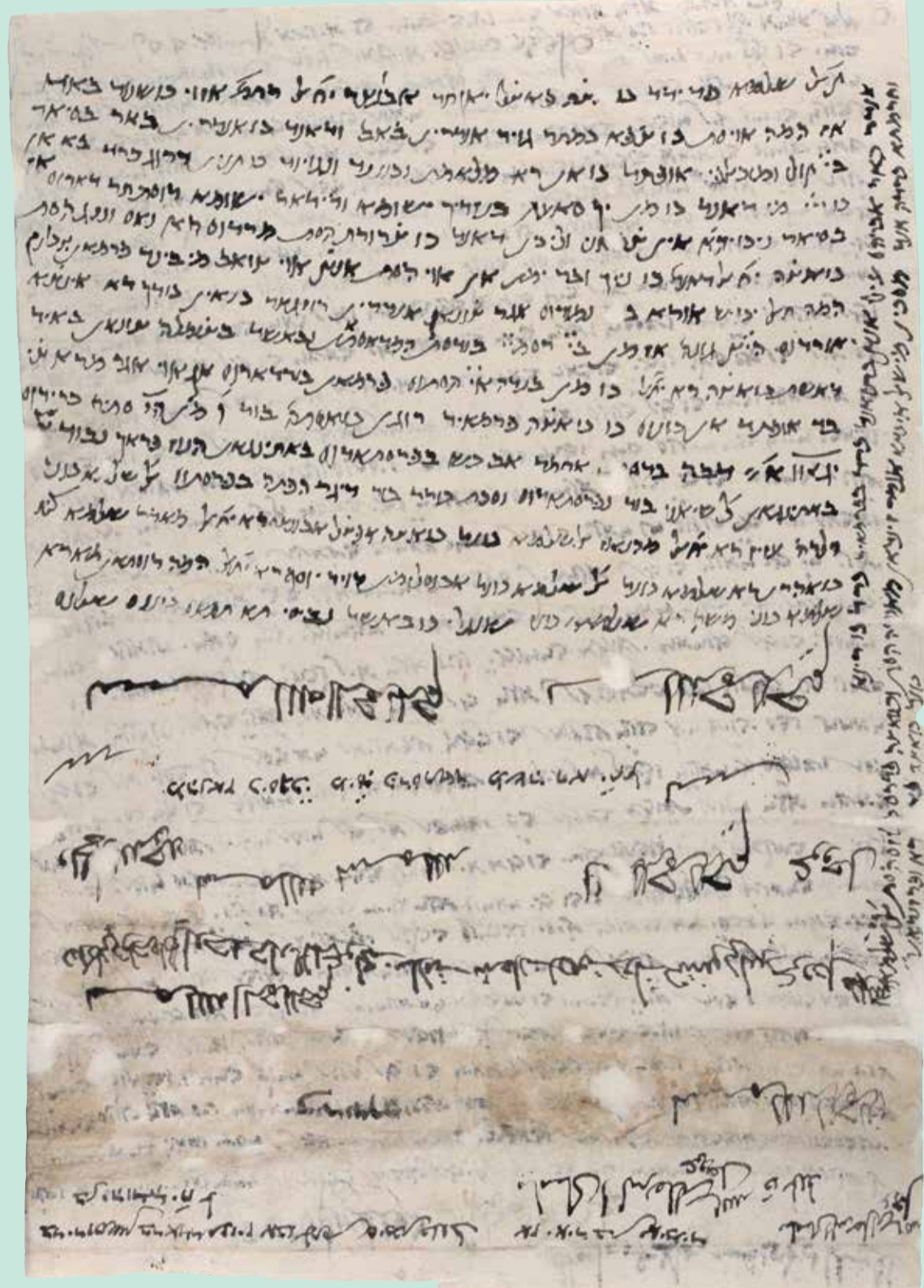

Pierre Jacques Benoit, Jodensavanne, okoli 1830.
 Jodensavanne (»judovska savana«) je bila kmetijska skupnost v Surinamu v Južni Ameriki. Ustanovili so jo Judje, ki so zbežali pred pregonom v Španiji.

Potrdilo o privilegiju, Alfonz V., aragonski kralj, Zaragoza, 1429.
 Narodna knjižnica Izraela, Ms. Yah. Var. 40.3.
 Redka listina, s katero je bilo Judom dovoljeno, da se naselijo na plemiški zemlji, in to le 63 let pred njihovim izgonom iz Španije.

Pismo Simanu Tov ben Jehudi ben Danielu v Bamijanu v Perziji, 11.-12. stoletje.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8333.29=4.

^

Pismo v zgodnji judeoperziščini je bilo najdeno v Afganistanski genizi, skrivališču judovskih rokopisnih fragmentov, odkritih v jami v Afganistanu leta 2011. Pismo je Jud napisal bratu. V njem ga roti, naj ne verjame žaljivim govoricam, da ne ohranja več judovske vere, in izraža veliko željo po vrnitvi v Bamijan, ki je njegov ljubljeni dom.

Ste že bili kdaj na romanju? Ste zapustili poznano, da bi poiskali duhovno izpolnitev, se odzvali klicu in se morda poklonili na kakem spominskem kraju?

V judovstvu, ki obsega tri romarske praznike – *pesah*, *šavuot* in *sukot* –, je bil tak kraj tempelj v Jeruzalemu (Sionu).

Na romanje so se pogosto podale celotne družine – tudi iz diaspore. V času

Drugega templja je babilonska diaspora pošiljala velike romarske delegacije. V srednjem veku so judovski romarji obiskali Tempeljski grič, Zid objokovanja, Jamo patriarhov in Rahelin grob ter tako izkazali svojo žalost ob izgubi Siona. Romarski potopisi so razkrili osebnosti, navade in ideje iz daljnih krajev. Ugledni romarji *Juda Halevi* (1140), *Maimonides* (1165) in *Benjamin ben Jona iz Tudele* (1171) so pustili trajne sledi. *Moses Montefiore* je svoje zadnje romanje opravil, ko je bil star 91 let (1875).

Potem so tu romanja na grobove svetnikov in svetnic. To je večstoletna tradicija v Izraelu in tudi širše na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki, ki se je razširila tudi v Evropo in Severno Ameriko. Romarji na teh grobovih prižigajo sveče, molijo, puščajo napisane priprošnje.

Elie Wiesel se je odpravil v rojstni Siget, da bi se poklonil evropskim Judom, ki so tam živeli še pred holokavstom. Drugi obišejo *beneški geto*, grob *Alfreda*

Dreyfusa v Parizu ali grob *Franza Kafke* v Pragi, še posebej ob obletnici njegove smrti.

Povezovanje posameznika v skupnost lahko privede tudi do duhovne izkušnje. Po padcu železne zavese so mnogi Poljaki obnovili svojo skrito judovsko preteklost. Od Južne Amerike do južne Azije so izgubljeni Judje iskali svoje novoodkrite družinske vezi. Za mnoge je bilo odkrivanje njihove judovske dediščine čustveno doživetje.

Neprofitni program *Taglit* pomaga judovski mladini spoznati Izrael.

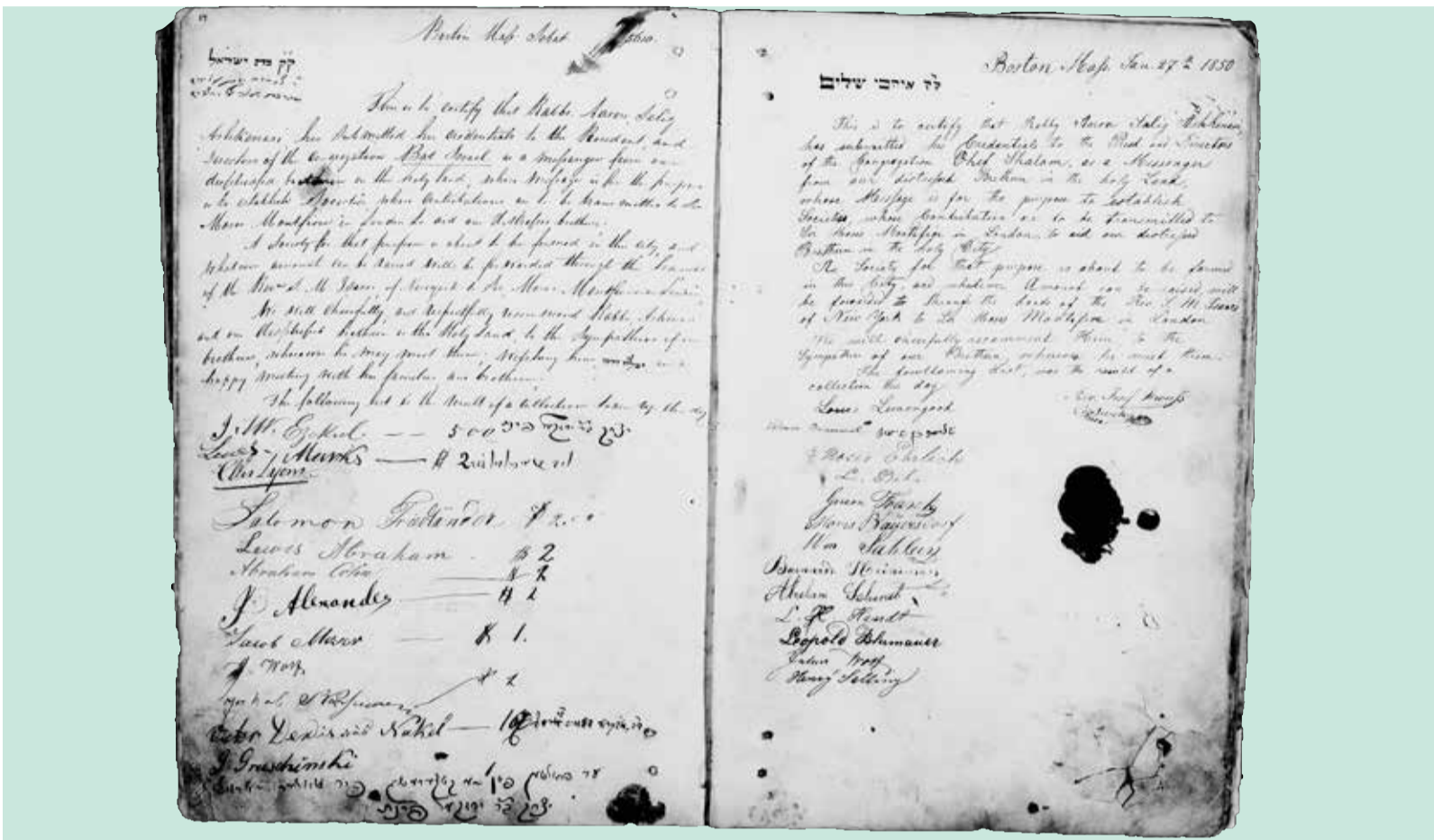
Nekateri ljudje lahko sami sebe najdejo v tihem razmišljanju nekje blizu doma in jim za to ni treba na drug konec sveta.

In kaj je bistvo uspešnega romanja? Morda to, da je človek odprt za vse, kar sreča na poti, in da se domov vrne varno in poln življenja.

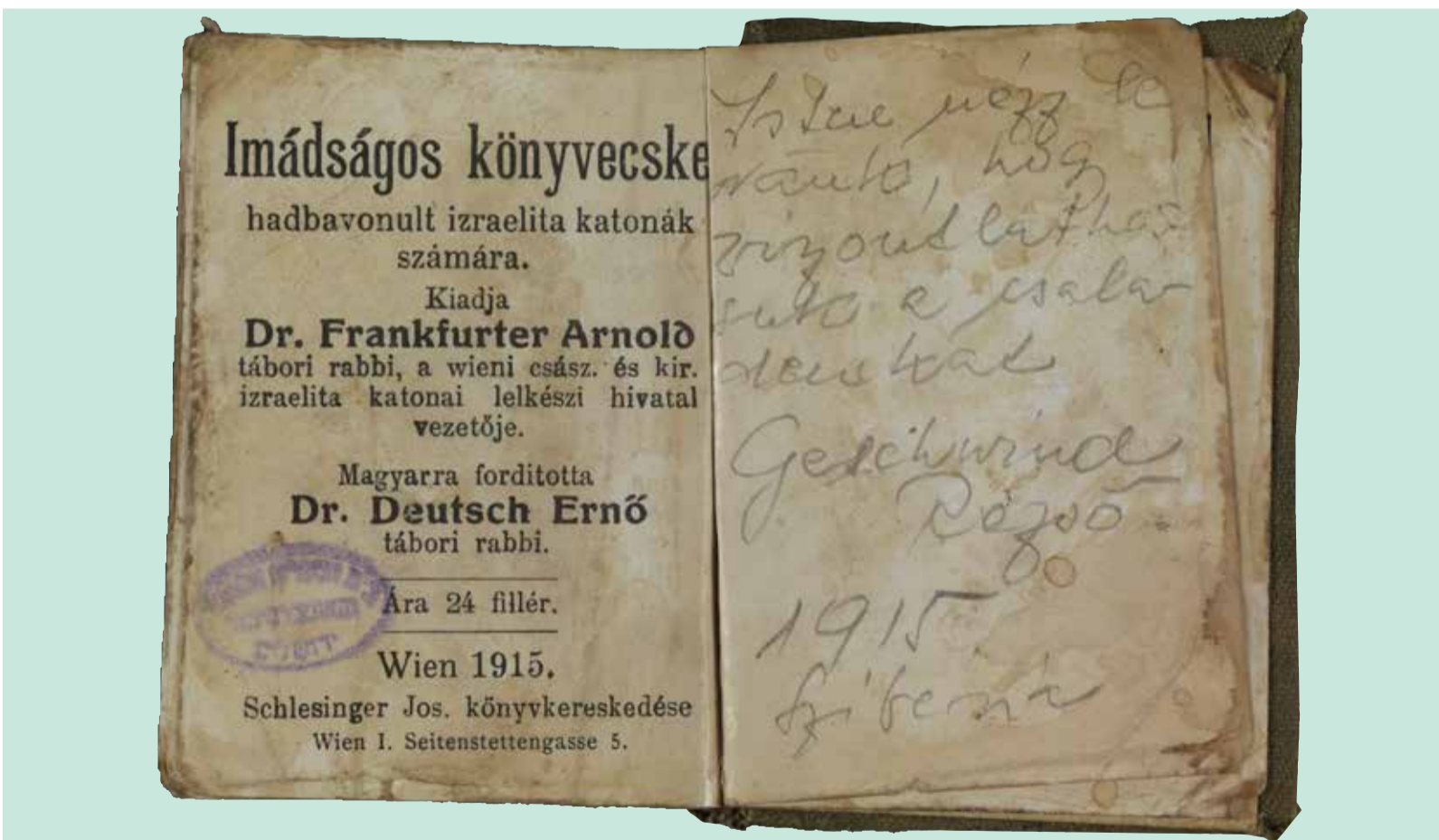

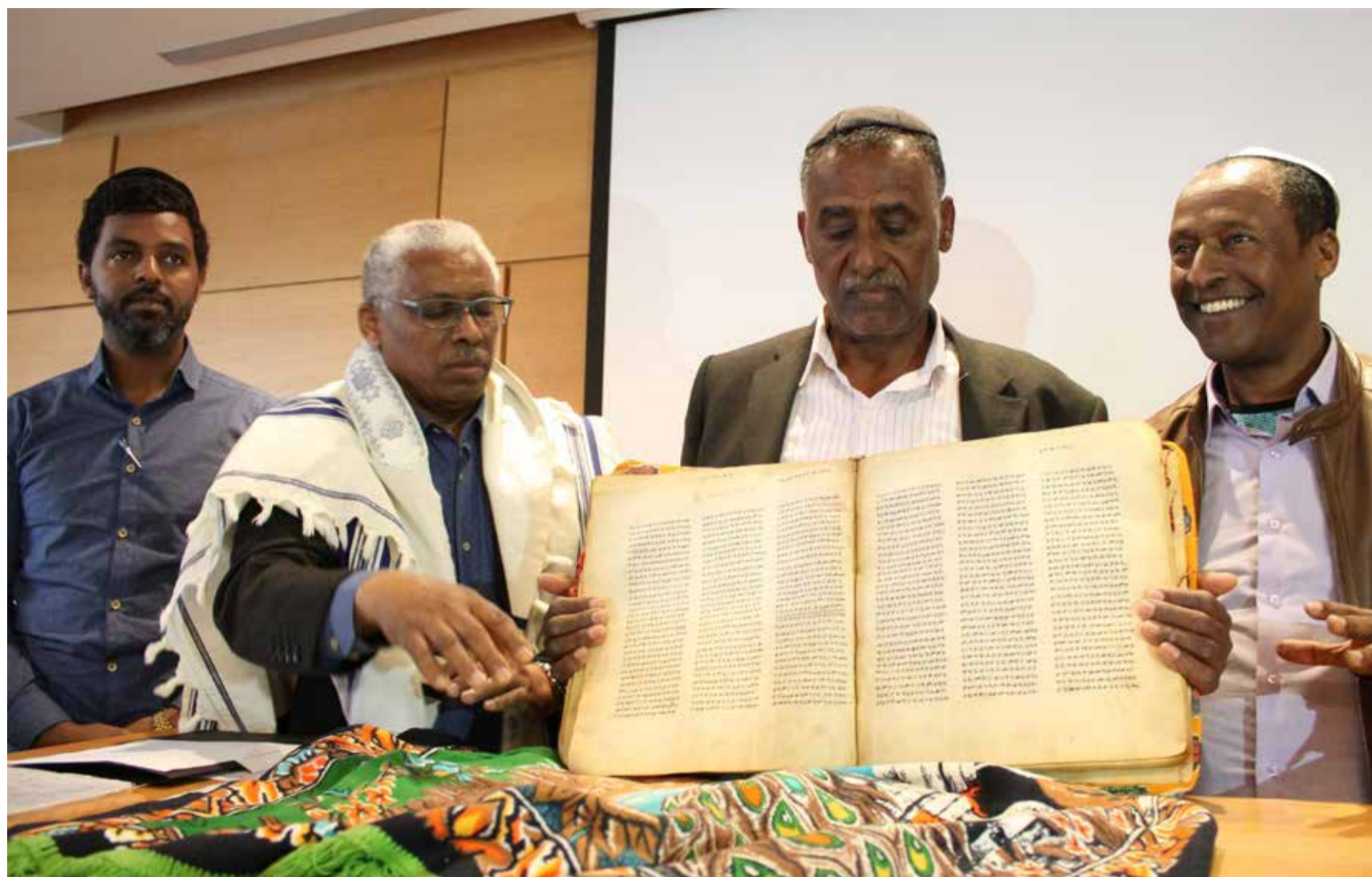
Zemljevid svetih krajev v Izraelu za judovske romarje, Safed, Izrael, 1564.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8°6947.

Zapiski Aharona Zeliga ben Menachema Men Ashkenazija, rabinskega odposlanca, ki je bil poslan v ZDA, da bi zbral donacije za podporo judovskim skupnostim v Jeruzalemu, Palestina, 1849-1850. Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 4=90.

Podpisan molitvenik v madžarščini, 1915. Narodna knjižnica Izraela, 0=92 B 4820. Rezo Geschwind, judovski vojak v avstro-ogrski vojski v prvi svetovni vojni, je molitvenik nosil s seboj med vojno in v času ujetništva v Sibiriji. Medtem ko je dejansko hodil tja, kamor ga je vodila dolžnost madžarskega državljana, je vsak dan sledil tudi duhovni poti, ki mu jo je predpisovala njegova vera.

Orit.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Or. 87.

^

Orit, prevod Pentatevha in drugih biblijskih knjig v etiopski judovski jezik geéz (tudi giz), je več generacij prehajal od očeta k sinu in z družino potoval, kamor koli so šli. Knjiga, ki so jo hranili v pisanih ovojnica in jo je glasno bral verski voditelj, imenovan kes, je predstavljala duhovno identiteto skupnosti. V začetku osemdesetih let 20. stoletja so skupnost v nevarni in težki misiji, imenovani Operacija Mojzes, preselili v Izrael. Toda zapustiti Orit je bilo nepredstavljivo. Z njim je fizično potovanje na varno postalo tudi duhovno potovanje, edinstvena etiopska judovska identiteta, ki so jo ohranili in nosili s seboj v knjigi. Na fotografiji je Orit med slovesnostjo, ko so ga predali Narodni knjižnici Izraela; tedaj ga je kes znova prebral na glas.

V vsaki generaciji in skoraj v vsaki državi so se Judje morali seliti, da so preživel. Nov vladar bi namreč lahko njihovo zavetišče spremenil v trpljenje. »Spremenite svoj kraj in spremenili boste svojo srečo«, se glasi hebrejski pregovor. Pripravljenost na selitev v iskanju duhovnega, fizičnega ali gospodarskega zavetja je bila nujna.

V času *prvega križarskega pohoda* (1096) je bil pobeg skoraj nemogoč, v času *špansko-portugalske inkvizicije* (1492-1530) pa je bil najboljša odločitev - čez Pireneje, v Osmansko cesarstvo ali v Novi svet.

Zavetja so bila le redko stalna. Ko je Portugalska izgnala Nizozemce iz Brazilije (1654), celo Novi svet ni zagotovil zatočišča pred inkvizicijo. Tako so španski in portugalski Judje pristali v Novem Amsterdamu (New York) ter pozneje na Jamajki, Barbadosu in v Zahodni Indiji.

Večinoma so Judje vzeli usodo v svoje roke. V Ruskem carstvu so se izognili *pogromom* in vojaškim obveznostim tako, da so se izselili v Anglijo in Ameriko (80. leta 19. stoletja - 1914). V iskanju zatočišča so prišli v kanadsko provinco *Saskatchewan* (1902), v *Argentino* (1890), *Kenijo* (1903), *Avstralijo* (1927) in *Birobidžan* v Rusiji (1928).

V letih pred drugo svetovno vojno so bili prisiljeni zapustiti številne kraje in nikjer jih niso bili dolžni sprejeti. Ponekod pa so vendarle jih: v *Šanghaju*,

Rusiji, Dominikanski republiki in še v nekaterih državah. V operaciji *Kindertransport* je bilo v devetih mesecih pred vojno v Veliko Britanijo prepeljanih 10.000 otrok. Med vojno je pesnik *Abraham Sutzkever* zapustil *vilenski geto* in se pridružil *judovskim partizanskim borcem*.

Pokončni Nejudje so jeziček na tehtnici prevesili na stran za človeštvo. Spomnite se na take svetilnike človečnosti, kot so bili japonski odposlanec *Čiune Sugihara*, poljska redovnica *Cecylia Roszak*, britanski diplomat *Frank Foley* in italijanski poslovnež *Giorgio Perlasca*. Center holokavsta Yad Vashem je 27.362 posameznikov razglasil za »*pravičnike med narodi*«.

Preživele žrtve holokavsta je bilo treba sprva pretihotapiti v Palestino in šele z ustanovitvijo Izraela so lahko Judje tja prišli neovirano. Nekateri pa je bilo treba rešiti: z različnimi operacijami, kot so bile *Čarobna preproga*, *Ezra*, *Nehemija* in *Mojzes* so rešili mnoge Jude iz Jemna, Iraka in Etiopije. Po padcu železne zaves (1991) se je lahko prostovoljno izselilo še milijon Judov.

Danes jim ni treba več bežati. Evropa je naklonjena svojim 1,4 milijona Judom.

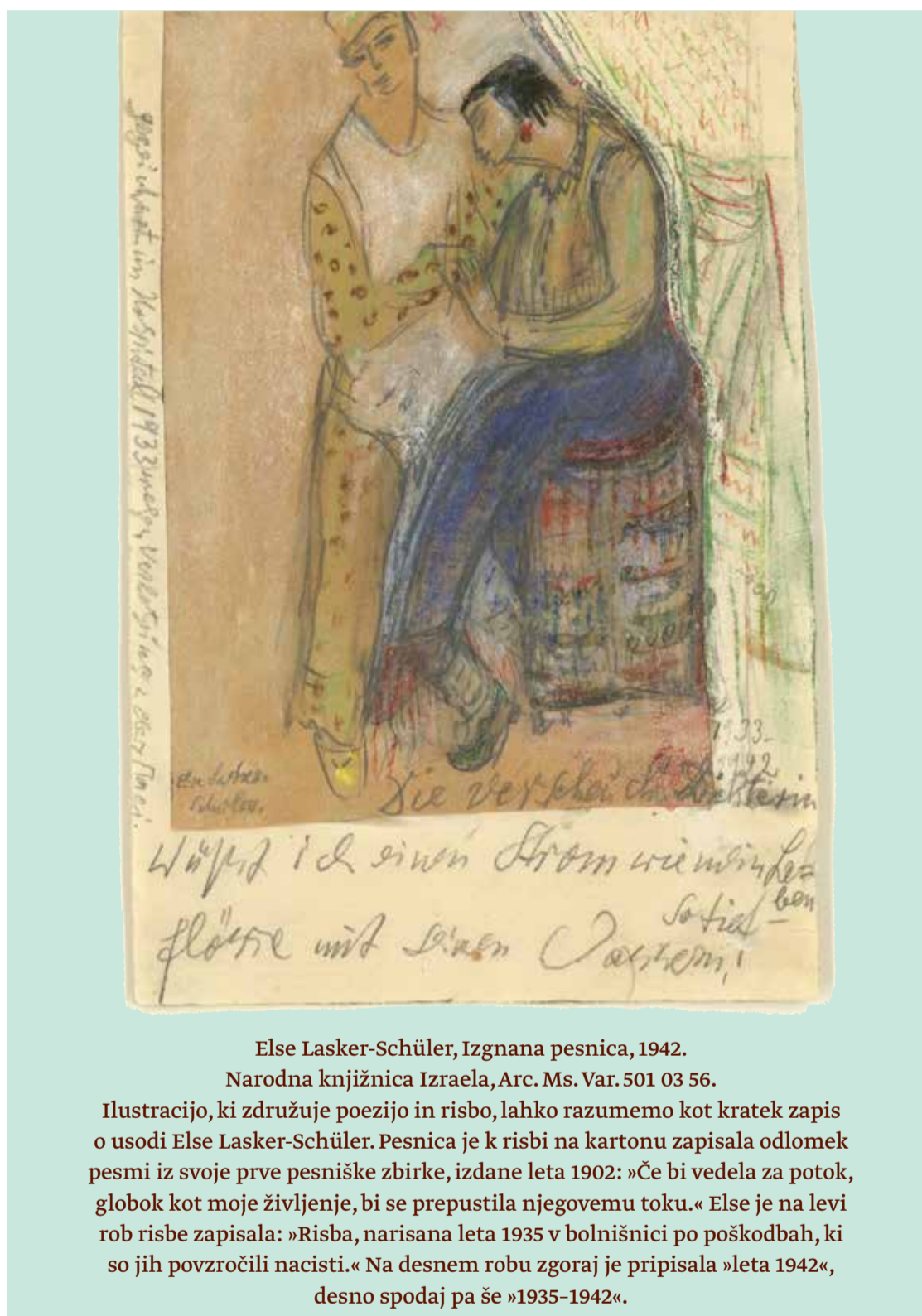

Kovček, v katerem je pesnik Abraham Sutzkever prevažal neprecenljive judovske dokumente, ki jih je rešil iz geta. Kasneje jih je podaril Narodni knjižnici Izraela.
Narodna knjižnica Izraela, ARC. 4=1703/409.

Operacija Salomon, skrivna izraelska vojaška operacija, v kateri so etiopske Jude 24. in 25. maja 1991 z letali pripeljali v Izrael.
Fotografija: Gadi Cavallo. Narodna knjižnica Izraela, Nacionalna fotografska zbirka družine Pritzker.

Else Lasker-Schüler, Izgnana pesnica, 1942.

Narodna knjižnica Izraela, Arc. Ms. Var. 501 03 56.

Ilustracijo, ki združuje poezijo in risbo, lahko razumemo kot kratek zapis o usodi Else Lasker-Schüler. Pesnica je k risbi na kartonu zapisala odlomek pesmi iz svoje prve pesniške zbirke, izdane leta 1902: »Če bi vedela za potok, globok kot moje življenje, bi se prepustila njegovemu toku.« Else je na levi rob risbe zapisala: »Risba, narisana leta 1935 v bolnišnici po poškodbah, ki so jih povzročili nacisti.« Na desnem robu zgoraj je pripisala »leta 1942«, desno spodaj pa še »1935-1942«.

Daat Hachewrah, Abergele, Wales, 1940.
Zbirka periodičnih publikacij v knjižnici Inštituta Lea Baecka, AR 25585.

Med drugo svetovno vojno so 200 judovskih begunskih otrok, ki so prispeli v okviru operacije Kindertransport, nastanili na gradu Gwrych v Walesu. Kot mnogi taki domovi je bil tudi ta penzion uporabljen kot ustanova za usposabljanje tistih, ki so se pripravljali na izselitev v Izrael. Časopis Daat Hachewrah so ustvarili otroci in ga napolnili s svojimi besedili in ilustracijami. Med otroki s Kindertransporta sta kljub stiski cvetela ustvarjalnost in humor. Svojo revijo je imela na primer tudi znana londonska šola Avigdor.

>

Judaizem je način življenja ne samo doma, ampak tudi na potovanju. *Košer* hrana in prostor, primeren za počastitev šabata, sta za judovske popotnike bistvenega pomena. *Tefilin*, ki ga Judje nosijo pri jutranjih molitvah čez teden, ter molitveniki, psalmi in hebrejska Biblija so na potovanjih pogosti sopotniki.

Tisočletja so Judje potovali zaradi trgovanja in romanja. Popotniki so

povezovali daljne skupnosti, obenem pa so vanje prinesli druge civilizacije.

Potovanje je lahko težko in nevarno. Ko se Judje odpravljajo na pot - bodisi po kopnem, po morju ali dandanes po zraku -, molijo potovalno molitev, s katero prosijo Boga, da bi jih varno vodil do cilja in nazaj.

Gre za starodavno molitev, ki je zapisana v Talmudu, s spremembami, nastalimi skozi čas in glede na obred:

»Naj bo Tvoja volja, Gospod, moj Bog, ki me vodi v miru in usmeri moje korake v miru, me v miru podpre in me reši iz rok vsakega sovražnika in iz zasede ob poti ter pošlje blagoslov na dela mojih rok in mi omogoči, da najdem milost, prijaznost in usmiljenje v Tvojih očeh in očeh vseh, ki me vidijo. Blagoslovljen si, Gospod, ki poslušáš mojo molitev.«

Judovski popotniki lahko upravičeno pričakujejo gostoljubje svojih sovrnikov. Študijske dvorane bi lahko služile kot improvizirani

hostli. Prijazna dobrodošlica je biblijsko utemeljena vrлина, ki izvira iz Abrahamovega sprejema tujca. Izrek »Naj pridejo vsi, ki so lačni, in jedo« je še posebej svét zaradi zapisa v Talmudu, najdemo pa ga tudi v *Hagadi*, ki se prebira na pesah.

V srednjem veku so evropske skupnosti potujočim Judom dajale hrano in prenočišča. Hvalevredno je imeti gosta za mizo - zlasti na šabat -, še posebej če je gost versko razgledan, poslovno bistroumen in vpet v ženitno posredovanje.

Ko se je popotnik končno varno vrnil domov, se je v sinagogi še pred branjem Tore molil *blagoslov odrešitve*.

Benjamin iz Tudele, Benjaminova potovanja, Antwerpen, 1575.
Narodna knjižnica Izraela, 8=64 B 844.

>

Latinski prevod dela priznanega srednjeveškega judovskega popotnika Benjamina iz Tudele. Avtor pripoveduje o potovanjih na Bližnji vzhod in v Azijo v letih od 1160 do 1173. Slikovito je opisana trgovinska dejavnost v različnih vzhodnih mestih, in to stoletje pred potovanjem Marka Pola.

Benjamin iz Tudele je bil s svojo široko izobrazbo in poznavanjem jezikov pomembna osebnost srednjeveške geografije in judovske zgodovine, saj je ponujal vpogled ne samo v življenje na široko razpršenih, a med seboj povezanih judovskih skupnosti, ampak tudi v sosednje kulture in odnose med njimi. Eden od povodov za Benjaminova potovanja je morda bila trgovina, ki je bila pogost razlog za potovanje v srednjem veku. Poklic trgovca je bil med Judi tradicionalen in veliko jih je odšlo daleč stran od svojih rojstnih krajev, to pa je vodilo k ustanavljanju novih skupnosti ob trgovskih poteh.

ITINERARIUM
BENIAMINI
TUDELENSIS;

IN QVO
RES MEMORABILES, QVAS
ANTE QVADRINGENTOS
annos totum ferè terrarum orbem notatis itineribus di-
mensus vel ipse vidit vel à fide dignis suis ætatis hominibus
accepit, breuiter atque dilucide describuntur;

Ex Hebraico Latinum factum
BENED. ARIA MONTANO
INTERPRETE.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
Architypographi regij.
M. D. LXXV.

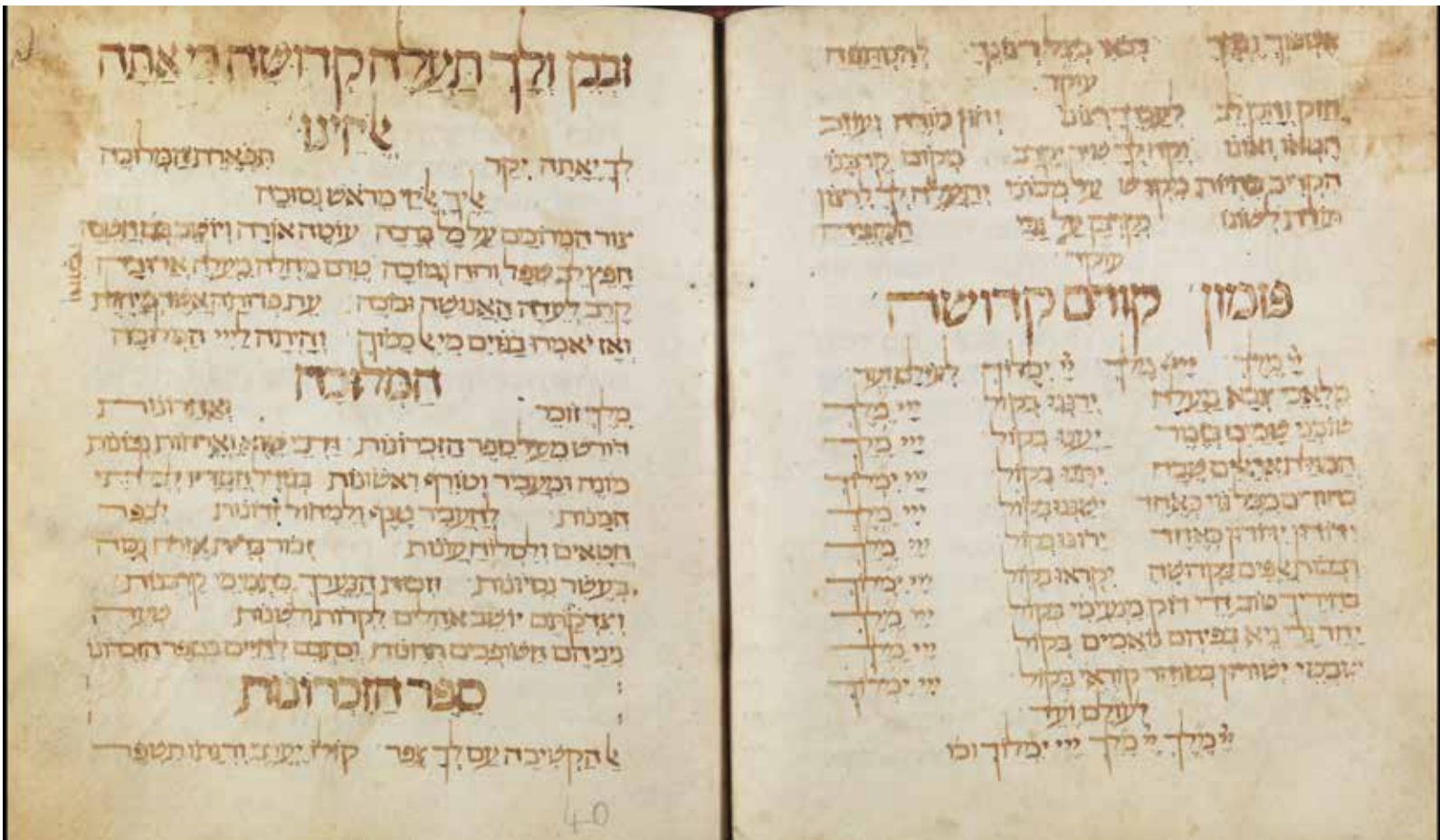
24-8

Judith Montefiore, britanska jezikoslovka, glasbenica, popotnica in filantropistka, žena Mosesa Montefioreja, je v svojih potopisih opisala življenje Judov v mestih, ki jih je obiskala.

Knjiga računov trgovca iz Afganistanske genize.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8333.220=4.

Molitvena knjiga za roš hašano in jom kipur po katalonskem obredu, Katalonija, Španija, okoli 1280.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8°6527.

Pinchas ben Abraham Halevy iz Halberstadta, judovski koledar, Saška, Nemčija, 1716.
Narodna knjižnica Izraela, Ms. Heb. 8°2380.

V knjigi so napotki za pravilno izračunavanje judovskih datumov,
pri čemer se kot referenca uporablja krščanski koledar.

Danes lahko Judje živijo skoraj povsod. Kljub temu jih večina od več kot 14 milijonov živi v Izraelu (6.772.000) in ZDA (5.700.000). V Evropi oziroma v Evropski uniji in Veliki Britaniji živi približno 1,4 milijona Judov, ki jih prepoznamo po veri, kulturi ali poreklu. Evropo si je za svoj dom izbralo tudi več kot 150.000 Izraelcev.

Evropa se ponaša z različnimi judovskimi skupnostmi - najsi bodo to večje skupnosti v Parizu, Londonu, Rimu, Berlinu, Marseillu in Budimpešti ali manjše skupnosti, kot so tiste v Stockholmu, Pragi, Varšavi, Sofiji in Zürichu. Obstaja velika mreža judovskih šol, judovski glasbeni in kulturni festivali potekajo od Kijeva do Firenc, po vsej Evropi deluje več kot 120 judovskih muzejev.

Poteka judovski preporod - ne glede na rastoči antisemitizem.

Nekateri verjamejo, da se judovska civilizacija nezadržno pomika proti cilju »zbiranja izgnancev«, proti Izraelu. S tem izjemnim krajem jih povezujejo poseben judovski koledar, jezik, zgodovina in civilizacija.

Od začetkov političnega sionizma v osemdesetih letih 19. stoletja se novi in novi valovi priseljencev selijo v deželo Izrael. Po *holokavstu* - Hitlerjevi vojni proti Judom (1933-1945) - so preživeli večinoma zapustili Evropo in mnogi so v Izrael prišli iz taborišč. Z ustanovitvijo izraelske države leta 1948 se je

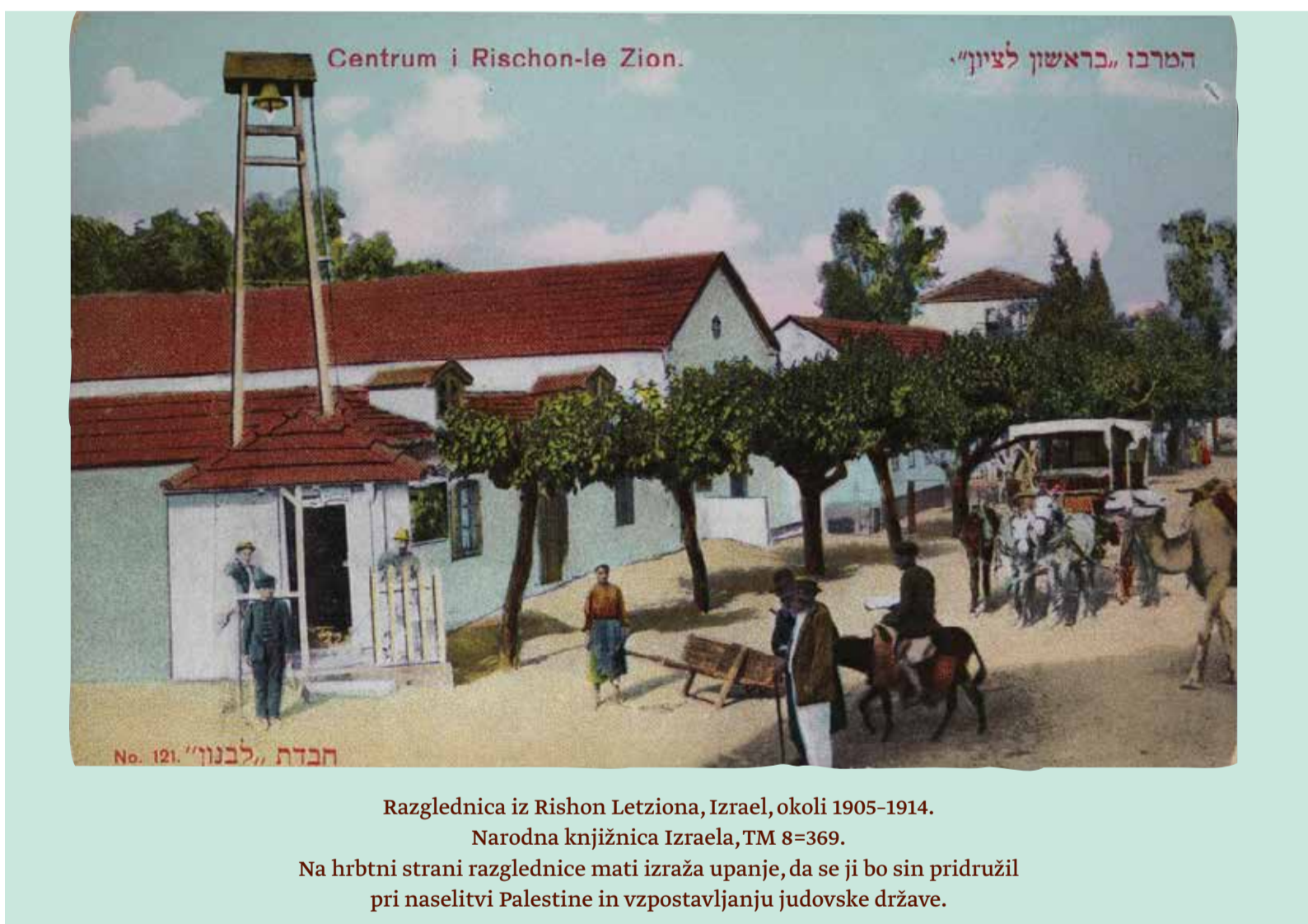
»zbiranje izgnancev« izjemno pospešilo: prišlo je 900.000 razseljenih Judov iz arabskega in muslimanskega sveta, priselili so se Judje iz Irana (1979) in Etiopije (od leta 1984), pa tudi skoraj milijon Judov iz nekdanje Sovjetske zveze (1989).

Po vsem svetu se judovske skupnosti še naprej soočajo z izzivi, hkrati pa spodbujajo aktivno judovsko življenje in slavijo svoje dosežke.

Po 2000 letih, ko so bili Judje raztreseni po celi Zemlji, imajo zdaj edinstveno priložnost, da živijo bodisi v suverenem Izraelu bodisi v živahni diaspori.

In katero bi bilo lahko naslednje judovsko popotovanje?

Letak za priljubljeni festival judovske hrane Gefilte Fest v Londonu.
Narodna knjižnica Izraela, Zbirka judovskega drobnega tiska iz Evrope.

Letak za festival judovskega učenja Limmud v Berlinu, Nemčija.
Narodna knjižnica Izraela, Zbirka judovskega drobnega tiska iz Evrope.

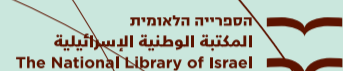

EVROPSKA ZVEZA ZA OHRANJANJE IN PROMOCIJO JUDOVSKÉ KULTURE IN DEDIŠČINE (AEPJ)

AEPJ je krovna zveza 23 organizacij, njena naloga pa je ohranitev in promocija judovske kulture in dediščine širom Evrope. Cilje, ki jo vodijo pri njenem poslanstvu in ki so obenem njena gonilna sila, zveza AEPJ zasleduje z razvojem predvsem dveh ambicioznih projektov: Evropskih dnevov judovske kulture in Evropskih poti judovske dediščine.

NARODNA KNJIŽNICA IZRAELA

Narodna knjižnica Izraela, ustanovljena leta 1892 v Jeruzalemu, ima dvojno nalogo: služi kot nacionalna knjižnica za Državo Izrael in za Jude po svetu. Knjižnica ima v svoji bogati zbirki najrazličnejše gradivo, ki pripoveduje zgodovinsko, kulturno in intelektualno zgodbo Judov, Države Izrael in dežele Izrael skozi čas.

»Gesher L'Europa« (Most v Evropo) je pobuda Narodne knjižnice Izraela, da bi ustvarili priložnosti za posredovanje znanja in kulturno izmenjavo med Narodno knjižnico Izraela in Evropo. Pobudo podpira Rothschild Foundation Hanadiv Europe.

CENTER JUDOVSKÉ KULTURNE DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor (krajše Sinagoga Maribor) je javni zavod, ki proučuje in zlasti javno predstavlja judovsko dediščino in zgodovino lokalnega okolja v navezavi na širši srednjeevropski prostor. Sinagoga Maribor se je v projekt EDJK vključila leta 2006, leta 2010 pa je prevzela tudi nalogo nacionalnega koordinatorja tega projekta.

Oblikovanje: Rotem Soaye

Besedila: dr. Elliot Jager

Razstava je v razširjeni verziji objavljena na spletni strani <http://journeys.nli.org.il>.

Prevod besedil v slovenščino: Domen Kodrič

Lektoriranje slovenskih besedil: mag. Darja Gabrovšek Homšak

Slovensko verzijo razstave »Judovska popotovanja« je pripravil Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor.

Izjava o omejitvi odgovornosti: Narodna knjižnica Izraela si je po najboljših močeh prizadevala, da bi zagotovila vsa potrebna dovoljenja za uporabo gradiva, predstavljenega na razstavi, in obenem pravilno navedla podatke tako o ustvarjalcih gradiva kot tudi o nosilcih avtorskih pravic za gradivo. Če imate informacijo, da so ti podatki napačni ali pomanjkljivi, prosimo, da to sporočite na info@sinagogamaribor.si. Morebitne napake bomo skušali popraviti v najkrajšem možnem času.

SLOVARČEK

N
A
R

O
D
N
A

K
N
J
I
Z

N
I
C
A

I
Z
R
A
E
L
A

A

R
A
Z
S
T
A
V
A

Abraham - prvi biblični očak in začetnik hebrejskega naroda, iz okoli 18.-19. stoletja pr. n. št. Potoval je od Mezopotamije do Egipta, predvsem pa po obljubljeni kanaanski deželi, ki jo je njemu in njegovemu rodu obljubil Bog. Bog je Abrahama preizkušal in mu naročil, naj mu žrtvuje sina Izaka, a je zadnji trenutek poslal angela in zahtevo preklical.

Abraham Sutzkever - pesnik, rojen leta 1913 v današnji Belorusiji, ki je v jidišu pisal o holokavstu. Med vojno je bil zaprt v vilenskem getu. Leta 1943 je skupaj z ženo od tam pobegnil in se pridružil judovskim partizanskim enotam. Umrli je leta 2010.

Alfred Dreyfus (1859-1935) - topniški častnik francoske vojske, leta 1894 po krivem obsojen za vohunjenje za Nemčijo. Šlo je za antisemitsko gonjo, ki je razdelila Evropo in Theodorja Herzla spodbudila k utemeljitvi političnega sionizma. Nekateri vidijo afero tudi kot znanilko holokavsta. ([Razstava o aferi Dreyfus](#))

Aškenazi - Judje iz Srednje in Vzhodne Evrope. Aškenazi so v srednjem veku živeli pretežno v krščanskih deželah, večina drugih judovskih skupin pa v muslimanskih, zato so ohranjali ločeno identiteto in sprejemali vplive različnih kultur.

beneški geto - vzpostavljen leta 1516. V njem so živeli italijanski, španski, nemški in levantski Judje, ki so imeli vsak svojo sinagogo. Položaj Benetk kot središča tiskarske kulture je omogočal neprestano izmenjavo idej med Judi in Nejudi.

Benjamin ben Jona iz Tudela - največji judovski popotnik iz Španije v 12. stoletju.

Birobidžan - glavno mesto Judovske avtonomne oblasti v jugovzhodni Rusiji na meji s Kitajsko. Uradni jezik je jidiš. Največ Judov, okoli 50.000, je v tej oblasti živelo med drugo svetovno vojno, danes pa jih tam živi samo še nekaj več kot 1000.

blagoslov odrešitve - molitev, ki jo Judje molijo, potem ko premagajo resno bolezen ali ko se konča nevarno potovanje.

diaspora - po svetu razseljeno prebivalstvo, ki goji kolektivni spomin na skupno domovino. Za Jude je izvorna domovina Erec Izrael - Dežela Izrael. Prva judovska skupnost v diaspori so bili izgnanci iz Judeje. ([Razstava o judovski diaspori v Evropi](#))

Drugi tempelj - tempelj, ki so ga na Tempeljskem griču zgradili Judje po vrnitvi iz babilonskega suženjstva (537 pr. n. št.). Leta 70 n. št. so ga porušili Rimljani. Zahodni zid tempeljskega obzidja stoji še danes in je znan kot Zid objokovanja.

Elie Wiesel - romunsko-ameriški pisatelj in borec za človekove pravice judovskega porekla. Rodil se je leta 1928 v Sigetu (današnji Sighetu Marmatiiei). Preživel je holokavst, napisal 57 knjig in leta 1986 prejel Nobelovo nagrado za mir. Umrli je leta 2016.

Filon Aleksandrijski - helenistični filozof judovskega rodu (20 pr. n. št. - 50 n. št.). Grško filozofijo je želel povezati z judovskim verskim izročilom. Njegova dela so bila pomembna za razvoj krščanstva, na judovstvo pa so imela malo vpliva.

Franz Kafka (1883-1924) - judovski pisatelj s Češke. Znan je po nadrealističnih in absurdnih romanih in kratkih zgodbah, velja pa za enega najpomembnejših literatov 20. stoletja.

geto - zaprto območje mesta, v katerem so Judje živeli ločeno od drugega, nejudovskega prebivalstva. Izraz izvira iz italijanske besede ghetto (livarna) in je bil prvič uporabljen za posebno beneško četrt, v katero so se leta 1516 morali preseliti Judje.

gora Sinaj - puščavska gora. Na Sinaju se je Bog prikazal Mojzesu v obliki gorečega grma in tam je Mojzes prejel deset božjih zapovedi in Toro.

Hagada - judovska obredna knjiga s svetopisemskimi zgodbami in molitvami. Besedilo Hagade vsebuje liturgijo, rabljeno med obredno večerjo (seder) na prvi dan pesaha.

holokavst - hebrejsko šoa («katastrofa»), izraz za načrtno in sistematično pobijanje Judov, ki so ga pred drugo svetovno vojno in med njo izvajali nacisti.

Jakob - tretji biblični očak, Izakov in Rebekin sin, iz okoli 16. stoletja pr. n. št. Od očeta je z ukano prejel blagoslov, ki naj bi ga dobil brat Ezav, Jakoba pa je ukanil Laban, ko mu je za nevesto namesto lepe Rahele podtaknil njeno sestro Leo. Po boju z angelom je Jakob dobil ime Izrael.

Jemeniti - Judje, ki so že v svetopisemskih časih živeli v Jemnu. Tam je celo nastalo judovsko kraljestvo Himjar. Jemeniti pri obredih še vedno uporabljajo aramejski prevod Biblije.

jidiš, ladino, judeoarabščina - različni judovski jeziki. Jidiš je jezik Aškenazov in izvira iz hebrejščine, nemščine in slovanskih jezikov. Ladino je jezik Sefardov in izvira iz stare kastiljščine in hebrejščine. Judeoarabščina je jezik Judov na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki, izvira iz arabščine in hebrejščine. ([Razstava o judovskih jezikih](#))

Juda Halevi - sefardski zdravnik, pesnik in filozof iz prve polovice 12. stoletja. Danes velja za enega najboljših srednjeveških judovskih pesnikov sploh. Poleg judovske teologije je poznal tudi arabsko literaturo in grško filozofijo.

Judje v Argentini - Prvi sefardski Judje so se tam naselili v 16. stoletju, v 19. stoletju pa se je tja priselilo tudi večje število Aškenazov iz zahodne in srednje Evrope. Slednji tako danes predstavljajo kar 80 % Judov v Argentini. Argentinska judovska skupnost je največja v Južni Ameriki in sedma največja na svetu izven Izraela.

Judje v Avstraliji - Med 15.000 zaporniki, poslanimi v Avstralijo do sredine 19. stoletja, je bilo okoli 800 Judov. Danes živi v Avstraliji okoli 90.000 Judov, večinoma Aškenazov.

Judje v Keniji - Judje so se tja priselili v začetku 20. stoletja. Po ustanovitvi Države Izrael se je večina Judov iz Kenije odselila in danes jih je tam le še nekaj sto.

Judje v Saskatchewanu - V kanadsko provinco Saskatchewan se je v začetku 20. stoletja priselilo veliko Judov iz Evrope, večinoma trgovcev in obrtnikov, ki so vzpostavili več, večinoma ne preveč uspešnih kmetijskih kolonij.

E V R O P S K I D N E V I J U D O V S K E K U L T U R E

- judovski partizanski borci** - Med partizani po Evropi je bilo od 20.000 do 30.000 Judov, največ v Vzhodni Evropi. Organizirani so bili v posebne judovske enote ali pa so se posamično priključevali drugim enotam.
- Kindertransport** - reševalna operacija, v kateri so od decembra 1938 do maja 1940 iz Nemčije in okupiranih držav v Veliko Britanijo pripeljali okoli 10.000 judovskih otrok.
- Kir Veliki** - perzijski kralj v letih od 559 do 530 pr. n. št. Bil je velik osvajalec, ki je dovolil Judom, da se iz babilonskega suženjstva vrnejo v Izrael in v Jeruzalemu ponovno zgradijo tempelj.
- košer** - čist, užiten. Izraz se najpogosteje uporablja za označevanje hrane, ki ustreza judovskim verskim predpisom.
- Maimonides** - rabin Mojzes ben Majmon, vpliven judovski filozof v 12. stoletju v Španiji. Obvladal je tudi discipline, kot sta astronomija in medicina. V svojih delih je obravnaval judovsko pravo in sodno prakso.
- milet** - arabsko millet, izraz za versko skupnost. V Osmanskem cesarstvu so vsi nemuslimani pripadali različnim miletom. Tako niso bili del muslimanske skupnosti (umma). Različni mileti so imeli različno stopnjo avtonomije. V miletu so živeli nemuslimani po svojem pravu, razen če je šlo za državne zadeve in spor med muslimanom in nemuslimanom.
- Mojzes** - egipčanski princ hebrejskega porekla, morda iz 13. stoletja pr. n. št. Biblična zgodba pravi, da so ga izgnali iz Egipta, potem pa mu je goreči grm ukazal, naj se vrne v Egipt in hebrejsko ljudstvo osvobodi iz suženjstva. Mojzes je to storil s pomočjo desetih nadlog, nato pa je s svojim ljudstvom prečkal Rdeče morje in štirideset let taval po puščavi. Na gori Sinaj je prejel deset božjih zapovedi in Toro.
- Moses Montefiore** - britanski bankir in aktivist, rojen v judovski družini v Italiji. V 19. stoletju je bil eden ključnih ljudi pri oblikovanju protosionizma.
- Nebukadnezar II.** - pomemben babilonski kralj. Vladal je v letih od 605 do 562 pr. n. št. Osvojil je Sirijo in Izrael in povečal sijaj Babilonije. Med napadom na Jeruzalem (587 pr. n. št.) je porušil Prvi tempelj in Izraelce odpeljal v babilonsko suženjstvo.
- operacija Čarobna preproga (Magic Carpet)** - Dejansko ime operacije je Na krilih orlov (On Wings Of Eagles). V letih 1949 in 1950 so z letali v Izrael pripeljali 49.000 jemenitskih Judov, večino prav iz Jemna.
- operacija Mojzes** - skrivna operacija, v kateri so konec leta 1984 iz Sudana v Izrael z letali pripeljali okoli 8000 etiopskih Judov.
- operaciji Ezra in Nehemija** - V letih 1951 in 1952 so z letali iz Iraka v Izrael (preko Irana in Cipra) pripeljali od 120.000 do 130.000 Judov.
- perzijski Judje** - Judje, ki v Perziji, današnjem Iranu, živijo že od bibličnih časov.
- pesah/pasha** - eden izmed treh romarskih praznikov, praznik svobode. Z njim se Judje spominjajo odrešitve izraelskih sužnjev iz Egipta. Kaže naprej, k dokončni odrešitvi sveta.
- pogrom** - ruski izraz za uničenje. Izraz se uporablja za označitev nasilnih napadov na Jude v judovskih mestnih četrtih ali vaseh.
- pravičnica sestra Cecylia Roszak (1908-2018)** - poljska nuna, ki je pomagala mnogim beguncem in skrivala 15 Judov iz vilenskega geta.
- pravičnik Čiune Sugihara (1900-1986)** - japonski diplomat v Litvi, ki je s podeljevanjem vizumov pomagal iz Evrope zbežati 6000 Judom.
- pravičnik Frank Foley (1884-1958)** - britanski kontrolor potnih listov na veleposlaništvu v Berlinu, ki je kršil pravila in tako tisočim judovskim družinam pomagal zbežati iz Nemčije.
- pravičnik Giorgio Perlasca (1910-1992)** - italijanski poslovnež in nekdanji fašist, ki je kot španski konzul na Madžarskem 5218 Judov rešil pred deportacijo v koncentracijska taborišča.
- pravičniki med narodi** - naziv, ki ga Yad Vashem - svetovni center za spomin na holokavst - podeljuje Nejudom, ki so v času holokavsta nesebično pomagali reševati Jude.
- prva križarska vojna** - vojni pohod evropskih krščanskih sil proti seldžuškim Turkom v letih od 1096 do 1099. Namen pohoda je bil iztrgati Jeruzalem in Sveto deželo iz rok muslimanov.
- Salomonov tempelj** - Prvi tempelj. S pomočjo angelov in demonov ga je v 10. stoletju pr. n. št. zgradil Salomon, tretji kralj Izraela, ki je slovel po izjemni modrosti.
- Sefardi** - Judje španskega in portugalskega porekla. Ob koncu 15. stoletja so se po izgonu z Iberskega polotoka razselili po severni Afriki, Otomanskem cesarstvu, Južni Ameriki, Italiji in Nizozemskem.
- sukot** - eden izmed treh romarskih praznikov, praznik šotorov. Je najveselejši biblični praznik, na ta dan se Judje spominjajo časov, ko so štirideset let taval po puščavi in jih je pri življenju ohranjala božja previdnost.
- šabat** - za Jude najpomembnejši dan v tednu. Traja od sončnega zahoda v petek do sončnega zahoda v soboto. To je dan, ki ga je Bog blagoslovil, ko je počival po šestih dneh stvarjenja, zato je šabat dan počitka in molitev.
- Šanghaj** - Po kristalni noči (9.-10. november 1938) je bil Šanghaj eden redkih krajev na svetu, naklonjen judovskim beguncem. Tam je našlo zatočišče okoli 18.000 evropskih Judov, mnogi med njimi pa so v tem pristaniškem mestu preživeli vojno navkljub neprizanesljivim razmeram pod japonsko okupacijo. (*Razstava o Judih v Šanghaju*)
- šavuot** - eden izmed treh romarskih praznikov, praznik tednov. Judje na ta praznik praznujejo dan, ko je ljudstvo Izraela na gori Sinaj prejelo Toro.
- špansko-portugalska inkvizicija** - ustanova Rimskokatoliške cerkve, katere naloga je bila zatiranje krivoverstva v poznem srednjem in novem veku. Ustanovljena je bila leta 1478, razpuščena pa leta 1834.
- Taglit** - Država Izrael v sodelovanju s filantropi po svetu omogoča mladim Judom, da za 10 dni brezplačno obišejo Izrael in ga prepotujejo od severa do juga. To izkušnjo si mladina, skupaj s sovrstniki iz številnih držav, deli na izletu Taglit.
- Talmud** - osrednje besedilo rabinskega judovstva in primarni vir judovskega verskega prava in teologije.
- tefilin** - garnitura dveh majhnih usnjenih škatlic s pergamentnim zvitkom, na katerem so citati iz Tore. Odrasli verni Judje ju nosijo pri jutranjih molitvah, privezani k levici in čelu.
- Tora** - najpomembnejši del judovske Biblije. Sestavlja jo pet Mojzesovih knjig: Berešit (Geneza), Šemot (Eksodus), Vajikra (Levitik), Bamidbar (Numeri) in Dvarim (Devteronomij).
- vilenski geto** - judovski geto v Vilni v Litvi. Leta 1941 so ga ustanovili nacisti in vanj zaprli okoli 40.000 Judov. Čez dve leti, ko so geto zaprli, jih je bilo živih le še nekaj sto.

Pri pripravi slovarčka je bila uporabljena literatura:

- BERLIČ, Marjetka, et. al., Kamnite solze: spominjanje in učenje o holokavstu in genocidu nad Romi**, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor 2016.
- COMAY, Joan, Kdo je kdo v Stari zavezi**, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 2002.
- JELINČIČ BOETA, Klemen, Uvod v judovstvo**, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2010.
- UNTERMAN, Alan, Judovstvo**, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001.
- Vsakdanjik v judovski tradiciji**, Pokrajinski muzej Maribor, Maribor 2007.

EVROPSKI
DNEVI
JUDOVSKE
KULTURE
JUDOVSKA
POPOTOVANJA
SEPTEMBER 2020

NEDELJA,
6. SEPTEMBER
2020
jewishheritage.org

AVSTRIJA – BELGIJA – BELORUSIJA – BOLGARIJA – BOSNA IN
HERCEGOVINA – ČEŠKA REPUBLIKA – DANSKA – FRANCIJA – GRČIJA –
GRUZIJA – HRVAŠKA – IRSKA – ITALIJA – LATVIJA – LITVA – LUKSEMBURG –
MADŽARSKA – NEMČIJA – NIZOZEMSKA – NORVEŠKA – POLJSKA –
PORTUGALSKA – ROMUNIJA – SLOVAŠKA – SLOVENIJA – SRBIJA –
ŠPANIJA – ŠVEDSKA – ŠVICA – TURČIJA – UKRAJINA – VELIKA BRITANIJA